nüsha 136 varaktır ve bilinen en eski nüshadır. Muallim Cevdet nüshası, Atatürk Kitaplığı'nda (K. 214, eski Belediye Kütüphanesi) kayıtlıdır. Afyon nüshası olarak bilinen yazma ise Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 34). Dil incelemeleri bakımından önemli olan eser üzerinde Ayhan Gültaş 1985 yılında bir doktora çalışması yapmıştır. Metin Akar ise *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler* adlı doktora çalışmasında (Ankara 1987), *Halilnâme*'nin sonunda yer alan ve 817'de (1414) tamamlanan "Mi'racnâme-i Seyyidü'l-Beşer Hazret-i Resûlullah Aleyhi Efdalü's-salavât" adlı 567 beyitlik mi'râciye bölümünü neşretmiştir (s. 325-383).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Hilmi Dağıstânî, *Fihristü'l-kütübi't-Türkiyyeti'l-mevcûde fi'l-kütübhâneti'l-Hidîviyye*, Kahire 1306, s. 122; Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 201-202; Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 233-240; a.mlf., "15. yüzyıl Edebiyatımızda Mesneviler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halil-nâmesi", *Atti del Trezo Congresso di Studi Arabie Islamici* (Ravello, 1-6 Settembre 1966), Napoli 1967, s. 417-424; Ayhan Gültaş, *Abdülvâsi Çelebi ve Halilnâmesi* (doktora tezi, 1985), İÜ Ed. Fak.; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mir'âc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 161-164, 325-383; Günay Alpay, "Abdülvâsi Çelebi'nin eseri ve nüshaları", *TDAY Belleten*, (1969), 210-226.

GÜNAY KUT

ABDÜLVEHHÂB, Hasan Hüsni

(حسن حسنى عبدالوهاب)

Hasen Hüsnî Abdülvehhâb b. Sâlih b. Abdilvehhâb et-Tücîbî (1884-1968)

Tunuslu devlet adamı ve mütefekkir.

Başşehir Tunus'ta doğdu. İlk öğrenimini burada yaptı. Daha sonra Paris'e giderek siyasî ilimler tahsiline başladıysa da babasının ölümü üzerine tahsilini yarıda kesip Tunus'a dönmek zorunda kaldı (1904). Çeşitli görevlerde bulundu; ülkenin muhtelif şehirlerinde valilik yaptı. Valiliği sırasında eğitim ve kültür hizmetlerine önem verdi. Bir yandan ilkokullar açtırırken diğer yandan konferanslar vererek kültürün yayılmasına çalıştı. 1939'da Tunus'a dönerek merkezde görev aldı. Önce Mahallî İdareler vekili olarak çalıştı. 1943-1947 yılları arasında İçişleri bakanlığı yaptı. Tunus'un bağımsızlığa kavuşmasından sonra, 1957'den 1962'ye kadar Arkeoloji ve Sanat Enstitüsü müdürlüğünde bulundu. Bu görevi sırasında ülkenin çeşitli yerlerinde beş müze açtırdı, zengin koleksiyonunu bu müzelere bağışladı. Hayatının son yıllarını genç nesillerin yetiştirilmesine sarfetti. Kasım 1968'de öldü. Kabri Tunus'ta Cellâz Mezarlığı'ndadır.

Abdülvehhâb, yoğun idarî çalışmaları arasında verdiği konferanslar, yazdığı kitap ve çok sayıdaki makalesi ve yaptığı tenkitli neşirleriyle ilmî faaliyetlerden de geri kalmamıştır. 1904'ten 1924'e kadar Haldûniyye Mektebi'nde Tunus tarihi, Arap Dili ve Edebiyatı Yüksek Okulu'nda (el-Medresetü'l-ulyâ li'l-lugati ve'l-âdâbi'l-Arabiyye) İslâm tarihi dersleri okuttu. 1933 yılında Paris Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde (Institut d'Études Islamiques de l'Université de Paris) bir dizi konferans verdi. 1905'ten itibaren, dünyanın çeşitli şehirlerinde toplanan milletlerarası şarkiyatçılar kongrelerine katıldı ve pek çok komisyonda görev aldı. Kahire, Şam, Bağdat Arap dil akademileri ve Madrid Tarih Akademisi (Academia de Historia Espagnole) üyeliklerinde de bulundu. *Encyclopédie de l'Islam*'ın yürütme komitesinde görev yaptı. 1920'de Tunus umumi arşivinin tasnifindeki ve daha sonra vakıflar idaresindeki çalışmaları, ona ülkesini daha yakından tanıma imkânı verdi. Çalışmalarından ötürü Kahire ve Cezayir akademileri tarafından kendisine "fahrî doktor" unvanı verildi. Ölümünden sonra, birçok yazmayı da ihtiva eden özel kütüphanesi Tunus Millî Kütüphanesi'ne devredildi.

Abdülvehhâb'ın çok sayıda kitap, makale ve tenkitli neşirleri bulunmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: **1.** *el-Müntehabü'l-medresî mine'l-edebi't-Tûnisî* (Tunus 1908). Yeni baskısı *Mücmelü târîhi'l-edebi't-Tûnisî* (Tunus 1968) adıyla yapılmıştır. **2.** *Bisâtü'l-ʿakîk fî hadâreti'l-Kayrevân ve şâʿirihâ İbn Reşîk* (Tunus 1912). Eser Muhammed el-Arûsî tarafından yeniden neşredilmiştir (Tunus 1970). **3.** *Hulâsatü't-târîhi Tûnis* (Tunus 1918, 1968). **4.** *el-İrşâd ilâ kavâʿidi'l-iktisâd* (Tunus 1919). **5.** *Şehîrâtü't-Tûnisiyyât* (Tunus 1934, 1966). **6.** *el-İmâmü'l-Mâzerî* (1955). **7.** *La domination musulmane en Sicile* (Tunus 1905). **8.** *Coup d'oeil général sur les apports éthniques étrangers en Tunusie* (Tunus 1917). **9.** *La développement de la musique arabe en Orient, au Maghreb et en Espagne* (Tunus 1919). **10.** *Un témoin oculaire de la conquète arabe de l'Espagne* (Tunus 1932). Yazarın çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerinin bir kısmı *Varakât ʿani'l-hadâreti'l-ʿArabiyye bi-İfrîkıyyeti't-Tûnisiyye* (Tunus, I, 1965; II, 1966; III, 1977) adıyla bir eserde toplanarak neşredilmiştir. Arap fethinden itibaren Tunus'ta yetişmiş birçok âlim ve edibin biyografilerini de ihtiva eden Tunus tarihine dair önemli eseri *Kitâbü'l-ʿUmr* henüz neşredilmemiştir.

Abdülvehhâb'ın tenkitli neşirlerinin başlıcaları şunlardır: Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *Aʿmâlü'l-aʿlâm*'ı (İfrîkıyye ve Sicilya tarihleri kısmı), *Centenario della nascita di M. Amari* içinde (Palermo 1910, II, 427-494). İbn Şerîf'in *Resâʾilü'l-intikâd*'ı (Dımaşk 1912). M. Kürd Ali tarafından *Resâʾilü'l-büleğâʾ* (Dımaşk 1913) içinde neşredilmiştir. Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Melka's-sebîl*'i (Dımaşk 1912). İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebsâr* adlı eserinden yaptığı seçme: *Vasfu İfrîkıyye ve'l-Endelüs* (Tunus 1920). Yahyâ b. Ömer'in *Ahkâmü's-sûk* (Tunus 1975); Sâgânî'nin *Kitâbü Yefʿûl* (Tunus 1924); Câhiz'in *et-Tabassur bi't-ticâre* (Dımaşk 1933; Kahire 1935; Beyrut 1966); Muhammed b. Sahnûn'un *Edebü'l-muʿallimîn* (Tunus 1934, 1937, 1972). Ticânî'nin *Rihle* (Tunus 1958) adlı eserleri de tenkitli neşirlerini yaptığı eserler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Muʿcem*, I, 758-759; İbrâhim Medkûr, *Maʿa'l-hâlidîn*, Kahire 1401/1981, s. 141-145; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, II, 187-188; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müʾellifîn et-Tûnisiyyîn*, Beyrut 1402-1406/1982-86, III, 337-343; Muhammed Mehdî Allâm, *el-Mecmaʿiyyûn fî hamsîne ʿâmen*, Kahire 1406/1986, s. 106-108; Ch. Bouyahia, "ʿAbd al-Wahhāb", *EI² Suppl.* (İng.), I, 11-12.

MEHMET MAKSUDOĞLU

ABDÜLVEHHÂB b. ABDURRAHMAN

(عبدالوهاب بن عبدالرحمن)

Abdülvehhâb b. Abdurrahmân b. Rüstem el-Fârisî (ö. 208/823)

Rüstemîler'in İbâzıyye kolunun ikinci imamı.

Babasının 784 yılında ölümü üzerine sülâlenin başına geçti. İbâzî meşâyihi onu imam olarak tanıdı ve bazı İbâzî liderlerinin imam olabilmeyi yaşlılar

meclisinin tavsiyelerine uyma şartına bağlayan görüşünü reddetti. İbâzî meşâyihi ile bazı İbâzî liderleri arasındaki bu ihtilâf sebebiyle mezhep mensupları iki gruba ayrıldılar. İleri sürdükleri şartların kabul edilmediğini gören ve imama açıkça cephe alan bu ayrılıkçı gruba Nükkâr, Abdülvehhâb'ı kayıtsız şartsız destekleyenlere de Vehbiyye adı verildi.

Rüstemîler'in başşehri Tâhert, Mağrib bölgesindeki tüccarların güven içinde sık sık uğradığı ticarî bir merkez olup her geçen gün biraz daha gelişmekteydi. Nitekim Abdülvehhâb da iktidara gelmeden önce ticaretle uğraşmış ve Tâhert'in ileri gelen zenginlerinden biri olmuştu. Şehirde giderek artan refaha ve yabancı unsurların çoğalmasına paralel olarak karışıklıklar da arttı. Bu arada Nükkâr'a mensup bir grup Yezîd b. Fendin'in başkanlığında İmam Abdülvehhâb'a karşı ayaklandı. Ancak bu isyan silâh gücüyle kısa sürede bertaraf edildi. Bunlar daha sonra yeniden faaliyete geçerek Abdülvehhâb'a suikast düzenledikleri gibi, aralarında Abdülvehhâb'ın oğlunun da bulunduğu pek çok kişiyi öldürdüler. Bu olaydan bir müddet sonra bölgenin en güçlü kabilelerinden Hevvâre ve Levâteliler de isyan ettiler. Bu isyanları da bastıran Abdülvehhâb, Dammâr ve Nefûse dağlarına çekilip uzun süre orada kaldı.

İfrîkıyye Emîri İbrâhim b. Ağleb'in oğlu Abdullah'ın Trablus valiliği sırasında, başta Hevvâre olmak üzere, bazı Hâricî Berberî kabileleri ayaklanıp Ağlebî kuvvetlerini yenerek Trablus'a girdiler. Fakat Abdullah daha sonra on üç bin kişilik bir ordu ile Trablus üzerine yürüyüp Berberîler'i şehirden çıkardı ve surları tamir ettirdi. Berberîler'in Trablus'ta mağlûp olduklarını öğrenen Abdülvehhâb, İbâzî kabilelerini etrafına toplayıp Trablus üzerine yürüdü (812). Abdülvehhâb'ın şehri kuşatması üzerine onunla savaşa giren Abdullah b. İbrâhim bu sırada babasının ölüm haberini aldı ve şehri kuşatmakta olan Abdülvehhâb ile anlaşarak Trablus'tan ayrıldı. Anlaşmaya göre şehrin sahil kısmı Ağlebîler'e, iç kısımları ise Abdülvehhâb'a bırakılıyordu. Rüstemîler bu tarihten itibaren Ağlebîler'le sürekli mücadele halinde olmamak için İbâzî kabilelerini Trablus ve Güney Tunus'ta iskân ettiler.

Hâricî inancına sahip olan ve İbâzıyye'nin Vehbiyye kolunu kuran Abdülvehhâb, Bağdat Abbâsî halifeliğini tanımamasına rağmen Endülüs Emevîleri ile iyi münasebetler kurdu ve oğlunu bir sefâret heyetinin başında Endülüs'e gönderdi. II. Abdurrahman bu heyeti büyük bir ihtişamla kabul etti. Abdülvehhâb'ın kendisine yöneltilen çeşitli sorulara verdiği cevapları ihtiva eden *Mesâʾilü Nefûse* (*Nevâzilü Nefûse*) adlı bir eseri vardır. Ölümünden sonra yerine Ebû Saîd el-Eflah geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1385-86/1965-66, VI, 270; İbnü's-Sağîr, *Aḫbârü'l-eʾimmeti'r-Rüstemiyyîn* (nşr. Muhammed Nâsır — İbrâhim Behhâz), Beyrut 1406/1986, s. 17, 23, 42, 55, 64, 79, 89, 113; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 333-334; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâżıyye fi'l-Cezâʾir*, Kahire 1399/1979, s. 35-38, ayrıca bk. *İndeks*; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîḫu'l-Maġrib fi'l-ʿaṣri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 292; Mohamed Talbi, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. Müncî es-Sayyâdî), Beyrut 1985, s. 173-279, 386-389; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 45-48; A. De Motylinski, "Abdülvehhab", *İA*, I, 104; Georges Marçais, "Rüstemîler", *İA*, IX, 802-804; T. Lewicki, "al-Ibāḍiyya", *EI²* (İng.), III, 648-660.

AHMET AĞIRAKÇA

ABDÜLVEHHÂB b. ALİ
(عبدالوهاب بن على)

(bk. KÂDÎ ABDÜLVEHHÂB).

ABDÜLVEHHÂB b. ATÂ el-HAFFÂF
(عبدالوهاب بن عطاء الخفاف)

Ebû Nasr Abdülvehhâb b. Atâ el-Haffâf el-Basrî
(ö. 204/819-20)

Rivayetleri Buhârî dışında *Kütüb-i Sitte*'de yer alan bir muhaddis.

Benî İcl'in **mevlâ***sı olduğu için el-İclî diye de anılır. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmadığı gibi, "ayakkabıcı (kavaf)" anlamına gelen Haffâf lakabını hangi sebeple aldığı da bilinmemektedir. Büyük muhaddis Saîd b. Ebû Arûbe'nin hadislerini en iyi bildiği, derslerine yıllarca devam ettiği ve onun kitaplarını yazıp bunları hocasının huzurunda talebelerine okuduğu için, ondan hadis rivayet etmesiyle tanındı. Ayrıca Humeyd et-Tavîl, İbn Avn, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes ve Ebû Amr b. Alâ gibi muhaddislerden hadis öğrendi. Hem muhaddis hem de yedi kıraat imamından biri olan Ebû Amr b. Alâ'dan hadislerini ve kıraat tarikini rivayet etti. Kendisinden de Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İshak b. Râhûye gibi muhaddisler rivayette bulundular. Memleketi olan Basra'dan Bağdat'a gidip yerleşti ve orada hadis rivayetine başladı.

Yahyâ b. Maîn ve Dârekutnî gibi muhaddisler onun güvenilir bir râvi olduğunu belirtmekte, kendisini yakından tanıyan Yahyâ b. Saîd el-Kattân da hakkında müsbet düşünmektedir. Ancak Buhârî ve Nesâî "kuvvetli değildir" demekte, Ahmed b. Hanbel onu zayıf bulmakta, Ebû Hâtim ise hadislerinin **i'tibar*** için yazılabileceğini söylemektedir. Kuvvetli olmadığını söyleyen Nesâî, rivayetlerini *Sünen*'ine almakta bir beis görmemiştir. İbn Sa'd'ın **sadûk*** dediği, hadislerini Zehebî'nin **hasen*** olarak değerlendirdiği Abdülvehhâb son derece duygulu bir zâhid idi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, VII, 333; Buhârî, *et-Târîḫu'l-kebîr* (nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî v.dğr.), Haydarâbâd 1360-80/1941-60 — Diyarbakır, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), VI, 98; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-taʿdîl*, Haydarâbâd 1371-73/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye), VI, 72; Hatîb, *Târîḫu Baġdâd*, Kahire 1349/1931 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Fikr), XI, 21-25; Zehebî, *Teẕkiretü'l-ḥuffâẓ*, Haydarâbâd 1375-76/1955-58 — Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 339; a.mlf., *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, IX, 451-454; a.mlf., *Mîzânü'l-iʿtidâl* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1382/1963 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 681-682; İbn Hacer, *Tehẕîbü't-Tehẕîb*, VI, 450-452.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABDÜLVEHHÂB EFENDİ, Yâsincizâde
(1758-1833)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Seyyid Osman Efendi'nin oğludur. Dedesi Seyyid Mustafa Efendi'nin Ayasofya Camii'nde "yâsînhan" olmasından dolayı Yâsincizâde lakabıyla şöhret buldu. Gençliğinde Enderûn-ı Hümâyun'a intisap ederek Gelenbevî İsmâil Efendi'den aklî ve naklî ilimleri okudu. Ocak 1786'da müderrislik **ruûs***unu kazanarak öğretim hayatına başladı. Bayezid ve Yenicami medreselerindeki dersleriyle meşhur oldu. Bu dönemde pek çok